

**YOKSULLUK SÖYLEMİNİN SOSYOLOJİSİ:
1980 SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARI ÖRNEĞİ**
**THE SOCIOLOGY OF POVERTY DISCOURSE:
THE EXAMPLE OF GOVERNMENT PROGRAMMES
AFTER THE 1980'S IN TURKEY**

Yrd.Doç.Dr.Cevdet YILMAZ*

ÖZET

Günümüzün esnek ve belirsizlik süreci, yoksulluk yaklaşımlarını değiştirerek yoksulluğu sadece ekonomik bir olgu değil farklı toplumsal açılımları ile kronik bir sorun haline getirmektedir. Yoksulluk çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal, siyasi ve ekonomik yönleriyle ciddi bir problemdir. Türkiye’de 1980 sonrası politik tercihlerin çoğunlukla liberal politikalar odağında şekillenmesi, hükümetlerin yoksulluğa bakışı ve yoksullukla mücadeledeki politik tercihlerini değiştirmektedir. Bu bağlamda yoksullukla mücadele vatandaşı olmaktan kaynaklanan haklardan öte hayırseverlik, dayanışmacılık, sivil toplumculuk ekseninde yardım odaklı tercihlerle ilerlemektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de 1980 sonrasında yoksulluğa ilişkin bu dönüşüm hükümet programları üzerinden okunacaktır. Bu amaçla, 1980-2008 yılları arasındaki hükümet programlarında yer alan, yoksulluğun ve yoksullaşmanın nedeni, etkilenen/etkilenecek risk grupları ve temel politika önerileri ele alınarak yorumlanmıştır.

ABSTRACT

The current process of flexibility and uncertainty has been transforming approaches towards poverty which makes it not only an economic problem but also a chronic problem with its all social dimensions. Poverty, as in many countries, is a significant problem in Turkey with its social, economic and political aspects. Advancement of the liberal policies in the post 1980's era has been reshaping the vision and policy choices of the governments in terms of poverty and poverty mitigation. In this regard, poverty mitigation policies have been implemented on the basis of charity, solidarity, civic society and assistance rather than on the citizen rights. In this paper, this transformation will be examined through the government programmes after the 1980's. To this end, the government programmes between the years 1980 and 2008 have been interpreted on the basis of their contents on the reasons of poverty, influenced/to be influenced risk groups and basic policy recommendations.

Türkiye, 1980 sonrası, Hükümet programları, yoksulluk, risk grupları.
Turkey, post-1980, government programmes, poverty, risk groups

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
cevdetyilmaz@sdu.edu.tr

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Buğra ve Keyder, Marshall'den referans vererek, yurttaşlık haklarının kapitalizmi dönüştürücü etkilerinden söz ederken bu noktada ortaya çıkan bir gerilimden söz eder. Bu gerilim, sınıf farkları temelinde biçimlenen kapitalist ekonominin eşitsiz niteliğiyle sosyal hakların yurttaşlık statüsü temelinde sağladıkları eşitlik arasındaki gerilimdir. Marshall'ın iyimser yorumuna göre, sosyal politika önlemleriyle bireyin geçiminin ve temel hizmetlere ulaşımının giderek piyasadan koptuğu yani metalaşmanın sınırlandığı bir ortamda, ekonomik eşitsizlikler giderek önemini kaybedecekler ve refah devleti içerisindeki gerilimler azalacaktı. Oysa günümüz neo-liberal küreselleşme ortamında, gelişmiş sanayi toplumlarında devletin II. Dünya savaşını izleyen üç on yıl boyunca oynadığı rolü daha zor yerine getirir hale geldiğini görüyoruz (Buğra ve Keyder, 2008:12).

Refah devleti¹, bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, onları toplumsal tehlikelere karşı koruyan, onlara sosyal güvenlik olanakları sağlayan, toplumsal konumları ne olursa olsun tüm vatandaşlara eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında belirli bir standart getiren devlettir (Koray, 2000: 52). Refah devleti II.Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır, ancak oluşumunda sanayileşme döneminin krizleri ve özellikle de 1929 Dünya Bunalımı'nın önemli etkileri olmuştur. Refah devleti bu anlamda öncelikle sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, iş dünyası ve devlet arasında varılan bir uzlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Sallan Gül, 2004). 1929 krizi ile birlikte gelişen istihdam krizi ve yoksulluk bir yandan kapitalizme olan inancı sarsmış, sosyalist akımları güçlendirmiş, diğer yandan faşist akımları yaygınlaştırmıştır. Bu ortamda yaşanan dünya savaşı deneyimi de kapitalizmin *laissez-faire* uygulamasının sorgulanmasına, devletlerin ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve toplumsal barışı sağlamada yükümlülüğünü öngören bir anlayışa geçilmesine neden olmuştur. Refah devletinin kuramsal açıdan ortaya koyan düşünür L.J. Maynard Keynes'tir. Keynes'in şekillendirmiş olduğu kuram, sanayi devrimi sonrasında oluşan geniş işsiz ve yoksul insanın daha insanca bir yaşama ulaşabilmeleri için tam istihdamın gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Talep yönlü Keynesyen ekonomi politikaları ile jandarma devlet anlayışı terk edilmiş, devletin talep yaratıcı rolünü üstlenmesini, tam istihdamı sağlamasını, işgücü kaynağına eğitim, sağlık gibi alanlarda yatırım yapmasını öngörmüştür. Keynesci yaklaşım her ne kadar ekonomik bir yaklaşım olarak ele alınsa da etkileri hem siyasal hem de toplumsal olmuştur (Şaylan, 2003: 93-100).

Refah devleti kavramı odağında, yoksulluğa ilişkin geliştirilen farklı kuramsal açıklamalar mevcuttur. Bu bağlamda yoksulluk kavramsal ve olgusal olarak sadece günümüzün sorunu değildir. Ancak içinde yaşadığımız

¹ Refah devletinin tanımına ilişkin farklı yaklaşımların varlığını burada dile getirmekte yarar vardır. Keynes'çi uygulamalardan, klasik liberal anlayışa, devlete görece özerklik tanıyan yaklaşımlardan, türetmeci yaklaşımlara, fordist güvenlik devletinden sistematik analitik yaklaşımlara kadar yaygın tartışma derinliği olan bir konunun bütün boyutlarını ele almak bu çalışmanın amacı dışındadır.

tarihsel evre, bu olgunun ve bu olguya ilişkili olan diğer olguların da, gününüze özgü yeni yapısı üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirecek özellikler taşımaktadır. (Özdek, 2002) Yoksulluk, tarihin her aşamasında var olmasına karşılık, siyasi söylem olma özelliğini 1990'lı yılların başlarında kazandı. Kurumsal anlamda ilk söylem, Birleşmiş Milletler tarafından 1992'de 17 Ekim'in "Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslararası Günü" ilan edilmesiyle oluşturuldu. 1980'li yılların başında dünyada başlayan iyimser hava, iki bloklu dünya yapılanmasından sonra her şeyin daha kolay halledilebileceği mitinin yaygınlaşmasını sağladı. Ancak bu hayatımızın her alanında belirsizlik ve kaygı yaratan hızlı değişimlerle acımasızca yüzleştiğimiz bir aşamaya da karşılık gelmektedir. Bu süreçte modern bakışın başat ve kudretli aktörü olan ulus devlet, bilinen rollerinin ötesinde köklü gerilimleri yaşamaktadır. Bu belirsizlik konseptini en iyi örnekleyen söylem hızlı değişimlerin tanımlanmasını sağlayacak, kavramsal çerçeveyi oluşturma konusunda karşılaştığımız kargaşadır. Birçok kavram, bu değişimin bir yönünü yücelterek tek boyutlu bir açıklama çerçevesi geliştirmiş, bütünsel, örten ve açıklayıcı bir kavramsal çerçeveden çok uzakta kalmıştır. Bu anlamda fordizm ve post-fordizm kavramsallaştırması üretim ve üretim ilişkilerinin değişen niteliğine, yerelden küresele yeni kavramları kullananlar dünyada değişen ilişkilerin ve yaşam tarzlarının niteliğine vurgu yapmaktadırlar.

II. Dünya Savaşı sonrasında Keynes'çi ekonomik politikaların geliştirilmesi, girişimci eylem kuramını gerilettiler. Girişimci eylem kuramının yerine; rasyonel planlama, ekonomik girişime devlet müdahalesi ve piyasa ekonomisinin belirsizlik ve güvencesizliklerine karşı tampon mekanizma olarak sosyal devlet ve onun kurumları oluşturuldu. Hastalık, işsizlik ve krizlere karşı toplumsal ve kişisel risk sorunlarına cevap olarak refah devletleri piyasa ekonomisinin riskli doğasına karşı alternatif korunaklar olarak ortaya çıktılar. 1980'den sonra ekonomik büyümeyi ve piyasa liberalizminin geliştirilmesi için serbest pazarlar, para politikaları uygulamaları ulus devletin alışıldık doğasını gerilettiler bir tampon mekanizma olma işlevini aşındırdı. Yüceltilen tüketici toplumu, hızla eriyen refah devletinin boşalttığı alanlara yoksulları doldurmaya başladı. Bauman'a göre, yükselen piyasa ve onun kurumları, refah devletinin kurumlarını ekonomik olmaktan çıkararak gün geçtikçe daha da kaldırılamayacak bir lüks haline getirdi (Bauman, 2000a: 85).

1970'lerden itibaren sosyal devletin evrensellik ve hak temellilik ekseninde sunduğu sosyal programlar, tam istihdam politikaları ve artan sosyal harcamalar sorgulanmaya başlamıştır. Keynes'çi refah devleti uygulamaları 1960'lardan itibaren gelişen yeni sosyal hareketlerin, 1970'lerde yaşanan kriz ile birlikte gelişen yeni liberal uygulamaların ve 1990'lardan sonra yaşanan küreselleşmenin etkisiyle sorgulanmaya başlanmıştır. Diğer yandan, refah devleti hantallaşmış, büyük bir bürokrasiye sahip olması, refah yardımlarının küresel rekabet koşullarında sürdürülebilir olmaması, piyasanın işleyişine müdahale ederek rekabeti engellemesi, yoksulları yardımlara bağımlı hale getirmesi gibi gerekçelerle yeni liberal ve yeni muhafazakâr yaklaşımlar tarafından eleştirilmiştir. 1980'lerden itibaren

dünyada ve Türkiye’de bu anlayışın etkisi yoğun olarak hissedilmekte, hak temelli sosyal politika anlayışından çalışma refahına doğru hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşüm, çalışma yaşamı, sosyal güvenlik, sosyal yardımlar alanında piyasa temelli, bireyin sorumluluğunu esas alan, negatif özgürlüklere vurgu yapan, hayırseverliğe ve geleneksel değerlere öncelik veren politikalar ile kendini hissettirmektedir. Bu çerçevede sosyal demokrasinin de güncel durumda kendini nasıl konumlandıracağı ve yeni sorunlara yönelik çözüm önerilerinin ne olacağı tartışılmaktadır.

Bu tartışmalar rasyonel davranışın geçerli olduğu bir dönemin sonudur. Bu yeni dönemde "herkes gereksizleşebilir ya da herkesin yerini başka birisi alabilir; dolayısıyla herkes yaralanmaya açıktır ve şu anda ne kadar yüksek ve güçlü görünürse görünsün, her türlü toplumsal konum uzun vadede istikrarsızdır; imtiyazlar bile kırılığandır ve tehdit altındadır" (Bauman, 2000a: 181). Böylesine bir tanımlama ile birlikte ister az gelişmişlik isterse modernleşme söylemlerine kaynaklık eden birikim olsun, hangi referanstan temellenirsek temellenelim, günümüz dünyasının eskisinden daha çok etkile(nme)me eğilimi taşıdığı gerçeğini göz ardı edemeyiz. Bu gerçek ışığında, toplumsal hayatımızın önemli aktörlerinden olan ulus-devletin de kendisine tanımlanan yeni rollerinin olduğu bir gerçek. Küreselleşme sürecinin, modern ulus-devletlerin fonksiyonlarını yapısal değişikliklere uğratması temelinde seslendirilen bu tartışmalar, özellikle Batı tipi sosyal devletin, geniş kitleleri ilgilendiren koruyucu özelliklerinin değişmesi temelinde yapılmaktadır

Ulus-devlet yapılanması içerisinde anlaşılan politika ve buna bağlı olarak, gerek içeride gerekse dışarıdaki uygulamaların bir sonucu olan günümüz siyaseti, şartlarında meşruiyet temelinden çok şey kaybetmiştir. Buna göre kendi dinamiklerini kontrol etme sorunsalını her türlü kurumsal yapılanmasının içersine kurgulama olanağına sahip bir devlet yapılanmasından; meşruiyet zemini daha kaygan, daha esnek ve daha bağımlı bir devlet yapılanmasına doğru bir gidiş söz konusudur. Böyle bir tanımlama ve yapılanma aşına olduğumuz bir sürü eylemin, yeni aktörler tarafından da oynanabilirlik formasyonunun tanımlanmasının ve rollerini bilen ve alıştığı kalıplar içinde eyleyen bir sürü aktörün yeni rollerinin çerçevesini ve değişme dinamiklerini de belirlemektedir. Küresel anlamda devletin küçülmesi ve onun oluşturduğu koruyucu yapıların işlevlerin kaybetme eğilimi ve politik tercihi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de başat bir dil olarak yaygındır. Özellikle verimsizlik ve hantallık suçlamalarıyla karşılaşan devlet yapılanması kurumsal bir var olma sorunu ile yüzleşmektedir. Devletin bu örten varlığının kalkması, dayanışmacı ağlarla örülmüş ve yönlendirici güce her an ihtiyaç duyan yapımızın yeni çerçevesini belirlemektedir. Yeni yapının bir destekleyicisi olan haberdarlık ve haberdarlığın getirdiği beklenti yüksekliği, yeni bir değişim dinamiği yaratma konusunda eldeki tüm olanakların da bitmesi sorunsalını zenginleştirmektedir.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletin kurumlarının aşınması, ekonomi politik açıklamalarla olduğu kadar kültürel içerikle de kendisini ortaya koymaktadır. Bu kültürel içerik, geniş, kapsamlı ve esnek bir

toplumsal yapının oluşumunu sağlamaktadır. Özellikle son döneminin başat kavramsallaştırması olan küreselleşme tartışmalarının sonucunda, Held'in ifadesiyle, küreselleşme ile ulus-devlet ilişkisi bağlamında önemli sonuçlar ve gerilimler ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Küreselleşme iç politikanın sınırlarını yıkararak, devletin karar alma süreçlerinin yasal ve idari çerçevesini sorunsallaştırır. Küreselleşmenin sorunsallaştırdığı devlet egemenliği, yerleştiği siyasi mekânı, uluslar arası ve bölgesel örgütlere açar. Böylece ulus-devlet döneminde var olan devlet egemenliği söyleminin temelleri sarsılarak küresel siyasal mekâna eklenme zorunluluğu ortaya çıkar. (Keyman, 1999: 26) Bu sonuçlara dayanarak Keyman şu önermeyi ileri sürer; "küreselleşme modernite projesinin devlet egemenliği söylemi yoluyla kurduğu *belirlilik* ölçeklerinin varlık koşullarını sarsıntıya uğratarak, modern yaşamı bir *belirsizlik* durumuyla karşı karşıya bırakan bir süreci simgeler" (Keyman, 1999: 26).

Uluslararası sermaye akışından görece avantajlı konumlar elde edebilmek ve portföyleri kendilerine çekebilmek için gerekli olan koşulları yaratmaya çalışan ülkeler, yapısal düzenlemeler yapmakta, makro ekonomik hedeflere yönelmekte, para politikalarında istikrar sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu zorunluluk dolayısıyla devletler görece otonomilerini kaybetmeye başlamakta, kendi iç işlerini ilgilendiren konularda ulus ötesi yapıları göz önüne alarak, istihdam, iş güvencesi ve sosyal politika gibi alanlarda müdahalelere açık hale gelmektedirler. Küresel bir eğilim olarak, belirli bir canlanma yarattığı gözlenen ve daha çok ekonomik bir proje biçiminde algılanan ve destek bulan, *devletin küçültülmesi* söyleminin, toplumsal yaşamın diğer alanlarını nasıl etkilediği de önem kazanmaktadır. Devletin küçültülmesi eğiliminin sonuçları, kamusal yaşamı örgütlü olan ve demokratik mekanizmaları işleyen ileri sanayi toplumları ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlarda farklı olmaktadır. Devletin küçültülmesi ile boş bıraktığı alanlar, sadece mevcut kamu kaynaklarına ve olanaklarına bağımlı olan orta ve alt gelir grubu için daha zor ulaşılabilir olmaktadır. Bu durum da, bu kişilerin alternatif sosyal güvenlik ağlarına yönelerek vatandaşlık algılarının değişmesine yol açabilmektedir (Erder, 1998:111). Böylece, ulus-devlet ve ulusal ekonomi kavramları da yeni anlamlar kazanmakta ve uygulamada yer bulmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yaygın yoksulluk, Post-fordizm olarak adlandırılan yeni küresel üretim ilişkilerinin istihdam yapısında oluşturduğu değişim tarafından da pekiştirilmektedir. İkili işgücü piyasası ve esnek üretim, kısmi zamanlı çalışma, mevsimlik çalışma ve evde çalışma gibi farklı çalışma koşullarını gün geçtikçe çalışma yaşamının temel nitelikleri haline getirmektedir. Dolayısıyla yeni küresel üretim ilişkileri, "yeni profesyoneller" olarak adlandırılan bir azınlığa hizmet ederken, öte yandan vasıfsız emek sayılan büyük kitleler için yoksullaşma anlamına gelmektedir (Şimşek, 2006).

Yukarıda sayılan gelişmeler özellikle yoksullar için kesinlik vaat eden yaşam projelerinin oluşturucu aktörü olarak görev yapan modern devletin (ki buna ulus devlet de diyebiliriz) temel rollerini ortadan kaldırmaktadır. Eğer gerçekten düzeneklerin güvenilirliği ya da güvenilir gibi görünmelerinin koşulları yukarıda geçen şartlar devletin etkin bir aktör olarak

var olması ise, günümüz dünyası bu testi geçememektedir. Bauman, bugünün egemen duygusunun *belirsizlik* olduğunu söylerken, bu duygunun kişinin beceri ve şansıyla ilişkili olmayıp, aynı zamanda dünyanın gelecekteki şekli ve bu şekle uygun yaşam ölçütleriyle ilişkili olduğunu dile getirmektedir. Günümüz dünyasının belirsizliği (Bauman bu belirsizliğin kendisinin yeni bir şey olmadığını belirtir) yeni çabalarla ya azaltılacak ya da tamamen üstesinden gelinecek bir dert olarak da görmemektedir. Bu bağlamda genel bir çerçeve oluşturmak amacıyla, *baskın belirsizlik* duygusuna katkıda bulunan çağdaş yaşamın belirgin özelliklerinin iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Her ne kadar verili bir toplumsal durumda ilişkisel söylemleri tanımlama güçlüğüyle karşı karşıya bulunsak da, bu kuşatıcı korku atmosferinden sorumlu faktörlerin bir kısmı Bauman tarafından şöyle sıralanmaktadır; kesin bölünmelerin yaşandığı bir yarım Yüzyıldan sonra, belirlenim gücünü temsil eden en azından temsil ettiğini düşünen yapılanmalardan sonra bir belirsizlik konseptiyle karşı karşıya bulunmaktayız (*Yenidünya düzensizliği*). İrrasyonelliğe ve piyasa rekabetinin ahlaki körlüğüne verilen sorgulanamaz ve yumuşatılamaz öncelik, diğer tüm özgürlüklerin pahasına sermaye ve finansa sınırsız özgürlük tanınmakta, toplumsal olarak örülen ve idame ettirilen güvenlik ağlarının darmadağın olmakta ve ekonomik aklın haricinde diğer tüm akıllar reddedilmektedir (*Evrensel düzensizleştirme*). Kendi kendine örülen ve idame ettirilen bu ikincil ağ, mahalle ve aile gibi kurumlar tarafından sağlanıyordu. Bugün piyasaya verilen değerle doğru orantılı olarak bunlar da zayıflamıştır. Bunun sorumlusu kısmen tüketici kültürüyle şekillenen yeni tarz yaşam siyasetidir. Bu yeni tür yaşam siyaseti doğası gereği uzun soluklu ilişkiler geliştirilebilmesi için uygun değildir (*Diğer güvenlik ağlarının durumu*). Bugün her yerde özellikle etkin kültürel medya tarafından verilen mesaj, öznel belirlenemezlik ve dünyanın esnekliği mesajıdır (*Siyasal öznellik tarzlarımız hakkındaki radikal belirsizlik*) (Bauman, 2000b: 36).

2. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA YOKSULLUK SÖYLEMİ

Buraya kadar günümüz dünyasının genel eğilimleri ve devletin yeni konumu ve buna bağlı olası değişme alanları ve bunların algılanışına ilişkin bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu noktadan sonra, genelde ulus devletin geriletilmesi özelde ise yoksulluğun yaygınlaşmasında etkili olan süreçlerin hükümet programlarında ele alınış biçimi değerlendirilecektir. Değerlendirme küreselleşme kavramı ve kavramın gündelik hayatımızda meydana gelen hızlı değişimler odağında yapılacaktır. Şurası açıktır ki, Toplum bilim yazınında küreselleşme üzerine ve küreselleşme üzerinden yapılan tartışmalar bir hayli fazladır. Küreselleşme üzerine yapılan bu tartışmaların hepsinin özetlenmesi bu çalışmanın amacının dışındadır. Küreselleşme kavramının yaşadığımız dünyanın alışkanlıklarını geri dönülmez bir şekilde dönüştürmekte ve bu dönüşümün kendi dinamikleri içerisinde işleyen bir mantığı bulunmaktadır. Küreselleşme süreci farklı formlarda ve yoğunluklarda olsa da kaçınılmaz bir olgudur. Özellikle zaman ve uzamın kullanımının anlamının radikal

değişikler yaşadığı günümüzde, farklı toplumsal gerçekliklerin birbirlerini etkileme gücü alabildiğince yoğunlaşmaktadır. Ulus devletin bilenen güçlü yüzü, sınır ötesi etkileyenlerin varlığı ile birlikte değişime uğramakta, yeni rollerle biçimlenmektedir. Cangızbay (1997) küreselleşmenin söylemini devletin sınırlanması yönündeki egemen bakışa dayanması ve bu sürecin hem birey açısından hem de kamusal açıdan sorunlu bir alana dönüşmesini eleştirmektedir. Özellikle kamusal, devletin küçülmesinden boşalan alanlara yaygınlaşma olarak ele alınmasına yaptığı eleştiri, küresellik içerisine fırlatılmış insanın çaresizliğinin, bireyselliğin üretilmesi için gerekli koşulların yok edilmesi olarak anlaşılması olası bir düzenlilik olarak ele alınabilir.

Türkiye, geleneksel dayanışma biçimlerinin varlığı ve kurumsallaşmaya duyulan ihtiyacın yoğunluğu ile ulus devlet olma pratiklerini derinleştirme çabası içerisinde, küreselleşme sürecine yakalanmıştır. Egemen düşüncelerimizin kurucu aktörü ulus devlet ve bağlamı son yıllarda sıklıkla tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda ulus devletin anlamını kaybettiği iddiası temelde üç değişim alanına dayandırılabilir. Bunlardan birincisi ekonominin küreselleşmesidir. İkincisi yeni ulus ötesi yasal rejimlerin kurumsallaşması ve bunun egemenlik kavramına yönelik oluşturduğu tehdittir. Üçüncü değişim alanı ise medyanın ve imajların küreselleşmesi, bu bağlamda küresel toplum düşüncesinin yaygınlaşma olasılığıdır. Bu anlamda dünyada yoksulluk tartışmalarının gündeme gelmesinde küreselleşme kavramının tetiklediği bir tartışma zeminin varlığından söz edilebilir. Bu anlamda yoksulluk sadece toplumsal bir sorun değil aynı zamanda yeni ekonomik sisteminin paylaşım ilişkilerinin organize edilmesinde aktörlerin hangi rolleri oynayacağına da bir belirleyeni olarak görev yapmaktadır. Özellikle soğuk savaş sonrası ulusal ve uluslararası kurumların yeni rolleri, hem makro hem de mikro anlamda birçok tartışma ile karşılanmaktadır. Ortaya çıkan bu değişim, bloklu dünya yapılanması içerisinde ulusal sınırları içerisinde korunaklı yapılar ortaya koyma gücünde olan ulus devletlerin yaşadığı erozyonla da tanımlanabilir. Yeni yaşam taslaklarının sınır ötesi etkileyenleri, yeni fırsat sunmanın yanı sıra var olan eşitsizliklerin de alabildiğince açılmasını sağlamaktadır. Bu eşitsizliklerin yansımaları, değişimin hem dönüştürücü hem de dışlayıcı etkileri karşısında, birlikte yaşama tecrübemizin aşına aktörü olan ulus devletin kurumsal varlığını sorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda her sorunda olduğu gibi yoksulluk tartışmasında da konuya yön verecek başvuru makamı devlet olarak ortaya konmaktadır. Yoksulluk konusunda devletin ilgili kurumlarının göreve çağırılması, sorunun çözümü için sıklıkla önerilen yoldur. Yoksulluğun yaygınlığı ve kurumsal mücadele için gerekli organizasyonların gerek maliyeti gerekse de büyüklüğü açısından kısa dönemde yapılabilirliğinin olmaması, gerek yoksulluk yazınına gerekse de yoksullukla mücadelenin kurumsal kaynaklarının karamsarlık içerisinde bırakılmasıdır.

Yoksulluk literatürünün ezici bir çoğunluğunun politika oluşturma merkezli olduğu ve yoksulluğu azaltıcı veya önleyici programlar veya azaltıcı stratejiler geliştirmeyi hedeflediği söylenebilir. Politika oluşturma merkezli

bakış, Dünya Bankası raporlarında olduğu gibi, yoksulluk algılarına yönelik araştırmalarda kendisini göstermektedir (Erdoğan, 2002: 22). Ülkemizde yoksulluk artarken yoksullukla mücadelede sosyal yardım harcamalarındaki bu artış beraberinde genelde yoksulların istihdam edilebilirliklerini ve özelde de kadın istihdamını sorgulamayı gerektirmektedir. Türkiye’de sermaye birikim sürecinin 1980 sonrası dışa açılma dönemiyle başlar. Bu dönem sadece ekonomik anlamda dünya piyasalarına eklenme değil, aynı zamanda siyasal ve sosyal yapının uğrayacağı hızlı ve köklü değişimlerin de başlangıcı sayılabilir.

Sönmez 1980 ve sonrasını üç dönemde ele alır. İlk dönem 1980-1983 yılları arasını kapsar. Bu dönemin niteleyici olayı 12 Eylül yönetimi ile uygulanmaya başlayan liberal ekonomik politikalarıdır. İkinci dönem ise 1984-1988 yılları arasındadır. Bu dönemde ise Anavatan Partisinin (ANAP) yükselişi ve ekonomik tıkanmadır. Üçüncü dönem ise 1989-1999 yılları arasındaki sıcak paraya dayalı büyüme dönemidir. (Sönmez, 2003; 162) Bu dönemlere 2007 sonrası tek partili iktidarla uluslararası bütünleşme ve yoğun küreselleşme uygulamalarını ekleyebiliriz.

2.1.Çalışmanın Yöntemi, Yoksulluk Dili ve Siyasaları

Çalışma 45’den 60. Hükümete kadar ortaya konan hükümet programlarının incelenmesinden oluşmuştur. Bu amaçla 2 Özal, 1 Akbulut, 3 Yılmaz, 1 Demirel, 3 Çiller, 1 Erbakan, 2 Ecevit, 1 Gül, 2 Erdoğan Hükümetlerinin programları incelenmiş, programlardaki ifade edilenler yoksulluğa ilişkin genel bir algılama ve değerlendirme metni olarak yorumlanmıştır.

Tablo 2: 1980 Sonrası Görev Yapan Hükümetler ve Görev Süreleri

Hükümetler	Görev yaptığı tarihler
I. Özal Hükümeti	(13.12.1983-21.12.1987)
II. Özal Hükümeti	(21.12.1987-09.11.1989)
Akbulut Hükümeti	(09.11.1989-23.06.1991)
I. Yılmaz Hükümeti	(23.06.1991-20.11.1991)
VII. Demirel Hükümeti	(21.11.1991-25.06.1993)
I. Çiller Hükümeti	(25.06.1993-05.10.1995)
II. Çiller Hükümeti	(05.10.1995-30.10.1995)
III. Çiller Hükümeti	(30.10.1995-06.03.1996)
II. Yılmaz Hükümeti	(06.03.1996-28.06.1996)
Erbakan Hükümeti	(28.06.1996-30.06.1997)
III. Yılmaz Hükümeti	(30.06.1997-11.01.1999)
IV. Ecevit Hükümeti	(11.01.1999-28.05.1999)
V. Ecevit Hükümeti	(28.05.1999 – 18.11.2002)
Gül Hükümeti	(18.11.2002 – 14.03.2003)
I. Erdoğan Hükümeti	(14.03.2003 – 29.08.2007)
II. Erdoğan Hükümeti	(29.08.2007 –)

1980 sonrası hükümet programlarında bir kavram olarak yoksulluğun kullanılması daha önceki hükümet programlarında

karşılaşılmayan bir durumdur. Ancak 1980 sonrasında ilk hükümetleri yoksulluğu tek başına bir toplumsal sorun olarak ele almamıştır. Hükümetlerin büyük çoğunluğu makro ekonomik politikalar ve bu politikaların uygulamalarının topyekûn bir kalkınma yaratacağı kabulüyle davranmışlardır. Gelişmemişlik, gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve kalkınma sorunları, üretilecek makro politikalar ile çözüme ulaştırılacak sorunlar olarak görünmüştür. Bu anlayış kalkınmacı bir toplumsal projenin temel hareket ettirici dinamiği olarak tüm programlarda ortaktır.

I. Özal hükümetine göre, yanlış ekonomik politikalar uygulanırsa; refah değil fakirlik yaygınlaşır. Türkiye bu acı tecrübeyi 1980 öncesi uygulanan enflasyonist politikalarla yaşamıştır. Sadece 1978 ve 1979 yıllarında memurun, işçinin, dar gelirlinin satın alma gücü yarı yarıya azalmıştır... Sosyal adaletçi politika uygulamanın, gelir dağılımını iyileştirmenin anahtarı da enflasyonun azaltılmasıdır. Bu bakımdan, içinde bulunulan şartlarda, başta işsizlik ve gelir dağılımındaki düzensizlik olmak üzere sosyal göstergelerin de müspet olmadığına dikkat çekmektedir. I. Özal hükümeti dünyada yaşanan hızlı değişimlerin yeni algılanmaya başladığı bir dönemde hükümet etmiştir. Bu hükümetin anlayışı, ekonomik programların iyi seçilmesi ve uygulanmasının refahı arttıracığı inancının üzerine kurulmaktadır. 1980 sonrası değişim ve bu değişimin Türkiye tarafından algılanması, devletin yeni rollerinin içeriğiyle ilişkili olarak gelişmektedir. Bu dönemde, hükümet, rasyonel bir eyleyen olarak kendi karar mekanizmaları içerisinde, kalkınmayı sağlama ve toplumsal gelişme için dayanacağı sosyal grupları belirleme anlayışı içerisinde. Özal'la başlayan bu anlayış, dayanacağı ve güçlendireceği farklı toplumsal kesimleri farklı kavramlarla tanımlama eğilimi içerisinde. Bu kavramsallaştırma Özal Hükümetleri döneminde “*orta direk*” kavramı ile ifade edilmiştir. I. Özal hükümeti programında, sosyal adaletçilik, orta direk kavramı merkezinde geliştirilmektedir. Bu kavrama büyük değer yüklenmekte ve metin içerisinde sık sık büyük harflerle yazılarak orta direğin hangi toplumsal kesimlerden oluştuğu özellikle vurgulanmaktadır. Orta direği oluşturan toplumsal kesimler ise; işçi, memur, esnaf, çiftçi ve emeklilerdir. Orta direk kavramının içeriği, mesleki kategorilerle doldurulmakta, tüm bu toplumsal kesimler bir bütün olarak değerlendirilmektedir.

Özal hükümetleri 1980 sonrasında yaşanan siyasal kaymanın bir sonucu olarak birden fazla eğilimi birlikte temsil etme iddiasını taşımaktadır. Buna göre I. Özal hükümeti “milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir” İdeolojik olarak böyle bir konumlanma, hükümetin bütün program boyunca bu ayakların hepsinin temsil edilmesi kaygısıyla hareket etmesini sağlamaktadır. Bu kaygı, dönemin siyasi yapısına uygun olarak, kullandığı bütün kavramların anlamlarının incelikli bir şekilde açıklanmasından oluşmaktadır. Bu ihtiyatlı yaklaşım çoğu kavramsallaştırmada kendisini göstermektedir. İhtiyatlı yaklaşımın dikkatlice kullanıldığı kavramlardan birisi *sosyal adalet* kavramıdır. Sosyal adalet tanımlaması kesin bir dil kullanılarak hiçbir ideolojinin içerisinde kullanılmamaktadır. *Sosyal*

adaletçilik, sadece belirli ideolojilerin, peşin hükümlü, kalıplaşmış formüllerin inhisarında değildir. (I. Özal Hükümeti)

Aşağı yukarı bütün hükümetlerin programlarında, Türk toplumu geleneksel değerleri açısından dayanışmacı olarak tanımlanmaktadır. Dayanışmacılık, aile, akrabalık ve geleneksel değerlere bağlılık anlamında kullanılmaktadır. Çoğu programda, uygulanacak politikalar bu tez üzerinden yürütülmektedir. Türk toplumunun sahip olduğu sosyal değerlerin, sosyal ve ekonomik anlamda yaşanacak krizleri karşılayacak özellikte olması kabulüyle geliştirilen programlar, statik ve değişmez bir toplumsal yapı düşüncesine dayandırılmaktadır. Bu özelliğe olan inanç sarsılmaz bir şekilde özellikle vurgulanmaktadır. I. Özal Hükümeti Türk toplumunun bu özelliğini; *“Yaşanan tüm siyasi, sosyal ve ekonomik krizlere rağmen Türk toplumunu yaşatan sahip olduğu sosyal değerlerdir. Hükümetin amacı, bu değerleri ekonomik tedbirle desteklemektir”* cümlesi ile ifade etmektedir. Hükümet programlarının çoğu gönüllü sosyal dayanışmanın, toplumunun temelini oluşturan aile kurumunu güçlendirerek sağlanabileceğini ifade eder. Özellikle piyasa mekanizmasına vurgu yapan metinlerle birlikte, böylesi bir çerçeve içinde dayanışmanın teşviki, devletin kurumsal yetersizliklerinin giderilmesi için ihtiyaç duyguyu informal yardımının gerekliliği olarak okunabilir. I. Özal hükümetinin programında yer alan şu cümle bu yargımızı destekler niteliktedir. *“Gönüllü sosyal dayanışmayı, bilhassa geleneksel sosyal dayanışma esaslarını ve kuruluşlarını, toplumumuzun temelini teşkil eden aile sistemi içindeki sevgi, şefkat ve saygıdan kaynaklanan tabii sosyal dayanışmayı idame ve teşvik edecek tedbirlerin alınmasını faydalı görmekteyiz”* (I. Özal Hükümeti).

Tüketimle ilişkilendirilmiş bir ihtiyaçlar tanımlaması, daha çok tüketimin gelişmişlik ölçütü olarak değerlendirilmesi sonucunu getirmektedir. Özal döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar, gelişen, ihtiyaçları artan, daha iyi yaşamak isteyen bir toplumda ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Bu cümlenin devamında vurgulanan *‘önemli olan büyümenin devam etmesi’* (II. Özal Hükümeti) vurgusu yoksullaşan kitlelerin sahip oldukları olanakları kaybetmelerinden çok, daha iyi yaşama isteklerinin bir sonucu olarak tanımlanmaktadır.

1980 sonrası ortaya çıkan durum, hükümetlerin, kalkınma sorunsalına bakışının ne kadar problemlili olduğunu da ortaya koymaktadır. Birçok program devletin mevcut yapısı ile sorunların üstesinden gelme konusunda ciddi bir sıkıntı içerisinde olduğunu kabul etmektedir. Kurumsal olarak önerilen çözüm, devletin piyasaya daha az müdahalesidir. Bu yargıyı en iyi Akbulut hükümetinin şu ifadesi desteklemektedir; *“Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tehditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hakim kılındığı serbest piyasa ekonomisinin uygulanması sistemi tercihimizdir. Çünkü ekonomide haksızlıkları ve haksız kazançları önlemenin, ülke kaynaklarının en verimli şekilde kullanmanın ancak bu sistem içerisinde mümkün olduğuna inanıyoruz”*(Akbulut Hükümeti). Ancak devletin sosyal

programları uygulama istenci böylesine güçlü hissedilen piyasa arzusu içerisinde sembolik ifadelerden öteye geçememektedir.

Tüm bu çabaların uğradığı başarı yâ da başarısızlıkların bir göstergesi olarak 1991 yılında kurulan VII. Demirel Hükümeti, Türkiye'nin BM ölçütlerine göre insan hakları ve demokrasi değerlendirmesinde 66. sıraya, ekonomik bakımdan ise 24 OECD ülkesi arasında en pahalı ve en fakir, işsizi en çok, en az elektrik, en az demir çelik kullanan kişi başına en az otomobili, en az telefonu bulunan bir ülke olduğunu hükümet programına yazmıştır. Bu görüntü ile Türkiye dünyada gelir dağılımı en bozuk ilk on ülke arasına girmiş, nüfusunun %50'si sosyal güvenlikten yoksun, dünyanın en borçlu ülkeleri arasında yer almıştır. Gelir dağılımındaki bozulma ve yoksullaşma insan hakları ve demokrasinin gelişimine engel olarak değerlendirilmektedir.

Demirel hükümetinden sonra kurulan I. Çiller Hükümeti yaşanan değişimi adlandırmak için “*yenidünya düzensizliği*” kavramını kullanmaktadır. Bu kullanım aynı zamanda yenedünya düzeninde devletin yeni rolünün nasıl şekilleneceği konusunda yaşanan karmaşıklığın Türkiye yansıması olarak okunabilir. Nitekim Çiller Hükümeti de dünyada yükselen piyasa liberalizmi ile sosyal devlet arasında tercih yapma çelişmesini yaşamaktadır. Kalkınmayı sosyal devlet korunarak gerçekleştirme istemi programda sıklıkla vurgulanmaktadır. Ancak birkaç satır sonra “Devletin yeniden yapılandırılması ve küçültülmesi önceliği temel ilke olarak kabul edilecektir” cümlesi yine programda yer almaktadır.

Çiller Hükümeti nüfusumuzun yarısının tarım kesiminde çalıştığını özellikle vurgulamaktadır. Önümüzdeki 20 yıllık dönemde nüfusumuzun 85 milyon'a yaklaşacağı ve bunun büyük çoğunluğunun tarım kesiminde istidam edileceğinin öngörülmesi, uygulanacak programdan öncelikle hangi toplumsal grupların yoksullaşarak çıkacağına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi küresel kurumların denetiminde uygulanan programlar, Türkiye'de kırsal kesimin yeni bir göç dalgasıyla kentlere yeni yoksullar olarak taşınma riskini taşımaktadır. Yoksullaşmanın bir göstergesi de 1980 sonrası hükümet programlarına “*işsizlik sigortası*” söyleminin girmesidir.

5. Ecevit Hükümeti, çalışırken işsiz duruma düşenlerin uğrayacağı gelir kaybını, belirli bir süre telafi etmek amacı ile işsizlik sigortası başlatacağını beyan etmiştir. Nitekim bu uygulama sembolik olarak başlatılmış, ancak formel istihdamı kapsadığı için, kayıt dışı çalışan sayısının fazla olması sonucunda bundan yararlanacak yoksullar için fonksiyonel bir uygulama olmaktan çok uzakta kalmıştır. Özal döneminin işçi memur, emekli, çiftçi gibi mesleki kategorileri 5. Ecevit hükümeti ile yoksul kimliklerini alabildiğince sergilemeye başlamışlardır. Bu guruba yoksul, kimsesizler, sokak çocukları gibi gündelik hayatın içerisinde her gün karşılaştığımız toplumsal sınıflar da söylem olarak eklenmiştir.

Yoksulluk, hükümetin verimli ve kaynakların dengeli dağıtımında karşılaştığı sorunların çözümlenmesinde bir engel olarak tanımlanmaktadır.

Yoksulluğun çözümü yolsuzluğu ve diğer birçok sorunumuzu çözecektir. Kurumsal olarak ulus devletin yaşadığı aşınma, gerek organizasyonların niteliği ve biçiminin değişime duyduğu ihtiyaçla sürekli olarak yeniden tanımlanmaktadır. Yoksulluğun sürekli yolsuzluk kavramı ile birlikte kullanılması hükümet programlarında yaygın bir şekilde karşılaşılan bir durum olarak görülmektedir. Genç, yaşlı, özürlü, çocuk, gazi gibi toplumsal kesimler özel ilgilenilecek risk grupları olarak görülmektedir. Adı geçen tüm bu gruplara yönelik söylemler aşağı yukarı tüm hükümet programlarında bulunmaktadır. Hükümetlerin sıklıkla değişmesi, ortaya konan programlarda süreklilik sağlayacak bir anlayışın bulunmaması, her seferinde başa dönülmesi sonucunu doğurmakta, her yeni hükümet farklı toplumsal kesimleri yeni keşfetmiş gibi, anlamaya, temel programlar geliştirme çabası içerisine girmektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan ekonomik sorunlar birçok hükümetin hızla geliştirdiği ve söylem olarak programına aldığı çözüm önerileriyle desteklenmiştir. *500 günlük uygulamalar, Acil Eylem Planları* gibi öneriler aşağı yukarı tüm programlarda geniş kitlelerin yoksullaştığının belgesi olarak sunulmaktadır. Gül hükümeti programı yoksullaşmanın temel nedenini koalisyon hükümetleri tarafından uygulanan programların başarısızlığına bağlamaktadır. Bu krizlerin ekonomik ve sosyal maliyetinin, iç ve dış borç yükünün artmasıyla, on binlerce işyerinin kapanması, yüz binlerce insanın işini kaybetmesi olduğunu vurgulamaktadır. Ve bu açıklamayı nüfusun % 15’inin açlık sınırının altında olduğu açıklaması takip etmekte ve bu durumun insan hakları ve Anayasa’ya aykırı olduğu belirtilerek bundan sonra uygulanacak programın önemli özelliklerinden birisinin “*öngörülebilirlik*” olduğuna özellikle değinilmektedir. Öngörülebilirlik kavramı günümüzde yaşanan belirsizlik konseptinin olumlaması olarak değerlendirilebilir.

Kriz sonrasında kurulan Gül hükümeti, ülke genelindeki refahın düşüşünü dile getirerek, krize karşı dayanma gücü aşınan yoksul kesimler arasında sosyal huzursuzlukların arttığına dikkati çekmektedir. Bu noktadan sonra yoksul kesimlerin mekânsal dağılıma ilişkin yapılan tespit anlamlıdır. Buna göre; “Özellikle kentlerde artan yoksulluk, geniş halk kitlelerinin ekonomik, siyasal ve sosyal hayattan dışlanması ve giderek marjinalleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, kentlerde asayiş ve huzurun bozulmasına, zenginle yoksullar arasındaki yaşam standardı farkının açılmasına, toplumsal kutuplaşmaya ve "umutsuzluk" duygusunun yaygınlaşmasına neden olmaktadır” (Gül Hükümeti).

Dünya Bankası Türkiye Direktörlüğü tarafından hazırlanan 96 sayfalık “*Sosyal Adaletle Daha İleri Bir Türkiye*” bilgi notunda, Türkiye’de, günde 1 \$ olarak tanımlanan aşırı yoksulluk oranının çok düşük olduğu ancak, kentlerdeki açlık ve ekonomik risk taşıyan grupların sayısal olarak önemli düzeyde olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, bu durumdaki grupların son dönemde artış gösterdiği vurgulanmaktadır. (*Hürriyet Gazetesi, 10.03.2003*) Yoksulluk söyleminin Türkiye’de bir güvenlik sorunu olarak ele alınması kriz sonrası kentlerde yaşanan asayiş olaylarıyla ilişkilendirilerek

sunulmaktadır. Böyle bir sunum, hem korku kültürünü geliştirmekte hem de gündelik hayatın sosyolojisi içerisinde gerilimli yaşam deneyimlerini zenginleştirmektedir. Birlikte oluşturduğumuz yaşam deneyimimiz içerisinde enformel sektör kanallarıyla beslenen dayanışma ilişkileri benzeşik bir maduniyet kültürünün üretilmesini de sağlamaktadır. Bu kültürel etkileşim kaynaklarının sunduğu yoksul söylemi, her seferinde kendisini yeniden üreterek yoksulluk sarmalının bir kimlik temsili olarak ifade edilmesine yol açmaktadır. Yaşanan değişimlerin kökleri dışarıda belirleyenlerinin egemen belirsizlik ve çaresizlik duygularıyla sorunlarına çözüm üretmesi konusunda beklenti içerisine girdikleri devlet, aynı dolayımlanmış ve etkilenmiş yönüyle fonksiyonel ve etkin bir çözüm üretmemesi sorununu tüm çıplaklığıyla yaşamaktadır.

Gül Hükümeti'nden sonra kurulan I. Erdoğan Hükümeti, programının başında Gül hükümetinin programında belirttiği önceliklere sahip çıkacağını dile getirmesine rağmen, yoksullukla ilgili biri önceki dönemde dile getirilen hiçbir söyleme yer vermemiştir. Sadece birkaç satırda devletin bir sınıf ve kesimin değil bütün vatandaşların refah ve mutluluğunu sağlayacak sosyal politikalar üreteceğini belirterek, yoksullar, yaşlılar, çocuklar ve işsizler için özel programların oluşturulacağından söz etmektedir. Yoksulluk söylemi açısından II. Erdoğan hükümetinin programı daha zengin bir veri sunmaktadır. Bu programda Gül ve II. Erdoğan hükümetlerini bir bütün olarak kabul etmekte ve mevcut uygulamaların devamı konusunda kararlılık sürekli olarak vurgulanmaktadır. Ekonomiden sosyal politikalara, sağlıktan eğitime, temel hak ve özgürlüklerden yargı sistemine, yerel yönetimlerden çevreye, toplu konuttan ulaşım, sosyal güvenlik sisteminden yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesine kadar çok geniş bir alanda önemli mesafeler' alındığına vurgu yapılmıştır. Yoksulluğun azaltılmasına ilişkin yapılan vurgu, bir anlamıyla yoksulluğun yapısal olarak bir sorun alanı olarak varlığına ve gündelik politik dilin geliştirilmesi ve sunulmasında yaygın bir kabulleniş olarak okunabilir.

Tablo 2: Hükümetlerin yoksulluğa ilişkin yaklaşımları

Hükümetler	Yoksulluğun nedeni	Risk gurupları	Temel politika önerileri
Özal Hükümetleri	<i>Enflasyonist politikalar</i>	<i>Orta direk (işçi, memur, esnaf, çiftçi ve emekli)</i>	<i>Gönüllü sosyal dayanışma, Enflasyonun azaltılması</i>
Akbulut Hükümeti	<i>Devletçi politikalar</i>	<i>Orta direk algısının devamı ancak belirsizleşen risk gurupları</i>	<i>Rekabet şartlarının hakim kıldığı serbest piyasa ekonomisinin uygulanması</i>
Yılmaz Hükümetleri	<i>Kötü kamu yönetimi, yolsuzluk, kamu açıkları</i>	<i>Tanımlanmaya n toplumsal kesimler</i>	<i>Kamu yönetimi reformu</i>

Hükümetler	Yoksulluğun nedeni	Risk gurupları	Temel politika önerileri
Demirel Hükümeti	<i>Gelir dağılımının bozuk olması</i>	<i>Tanımlanmayan toplumsal kesimler</i>	<i>İnsan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi</i>
Çiller Hükümeti	<i>Yeni dünya düzensizliği, Nüfus artışı, tarım kesiminde çalışanların çokluğu</i>	<i>Tarım kesimi çalışanları</i>	<i>Devletin küçültülmesi, Tarım politikaları uygulamaları</i>
Erbakan Hükümeti	<i>Devlette israf</i>	<i>İşsizler, emekli yoksullar</i>	<i>Çalışanlara gelirden adil pay verilmesi</i>
Ecevit Hükümeti	<i>Uygulamalarda ki demokratik eksiklikler</i>	<i>Kayıt dışı çalışanlar, kimsesizler, sokak çocukları</i>	<i>İşsizlik sigortası</i>
Gül Hükümeti	<i>Koalisyon hükümetleri</i>	<i>Tanımlanmayan toplumsal kesimler</i>	<i>Gönüllük esasına dayalı sivil toplum</i>
Erdoğan Hükümetleri	<i>2002 krizi, Kötü kamu yönetimi, yolsuzluk, kamu açıkları</i>	<i>Yaşlı kadınlar, çocuklar, gençler ve engelliler</i>	<i>Şartlı nakit transferi, çocuk yardımı, AB fonları, aile dayanışması, engelli maaşı</i>

II. Erdoğan hükümetinin yoksulluk kavramına yüklediği dil, mekânsal ayrışma özellikleri göstermektedir. Buna göre kırsal ve kentsel mekân ayrımı vurgulamakta, mekânsal farklılaşmaya uygun bir politik seçim iradesi sık sık ortaya konmaktadır. Bu amaçla kırsal kalkınma kavramını kırsal yoksulluk olarak da okumanın olanağı vardır. Erdoğan hükümetinin programında ilk kez bir kırsal kalkınma stratejisinin hazırlandığına özellikle vurgu yapılmaktadır. Kırsal kalkınma amacıyla nüfusun önemli bir bölümünün yaşadığı kırsal alanlara vurgu yapılmakta, bu alanlar iş ve istihdam odaklı düşünülmektedir. Buna göre iş imkânlarının artırılması ve çeşitlendirilmesi bir olanak olarak sunulmaktadır. Tarım ve tarım dışı sektörlerin birlikte ele alınması için ve yatırımların çoğaltılması amacıyla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun (TKKDK) kurulması da 2. Erdoğan Hükümeti döneminde olmuştur. Burada dikkat çeken konu TKKDK'nın AB fonlarından yararlanmak için kurulmuş olmasıdır.

II. Erdoğan Hükümetinin risk grubu tanımlamasında özellikle okula gidemeyen yâda gönderilmeyen kız çocuklarına ilişkin bir algı söz konusudur. Bu amaçla başlatılan “Haydi Kızlar Okula” kampanyasında 250 bir kız çocuğunun okulu kazandırıldığı vurgusu özellikle belirtilmektedir.

250 bin kız çocuğunun bölgelere ve ailelerinin yapısal özellikleri göz önüne alınacak olursa, yoksulluğun yaygınlığı ve derinliği konusunda bir fikir edinme şansımız vardır. Buradan hareketle yoksulluk son dönem hükümet programlarında boyutu ve siyasalar açısından vazgeçilemez bir argüman haline gelmiştir. Özellikle yoksulluğun öğrenciler ve kız çocukları gibi toplumsal guruplarda somutlanmış olması, düşük gelirli ailelere ki bu aşığı yukarı 1,6 milyon öğrenci² yapmaktadır.³

II. Erdoğan hükümeti yoksulluğun güncel nedenini 2002 yılında yaşanan kriz olarak tanımlamaktadır. Yoksullaşmanın artmasının nedeni 2002 yılına kadar uygulanan politikalarda somutlanmaktadır. 2002 yılında dağıtılan sosyal yardımların miktarının 1,4 milyar Yeni Türk lirası iken 2006 yılında 5,7 milyar Yeni Türk lirasına yükseldiği özellikle vurgulanmaktadır. 2.Erdoğan hükümetinin programı da 1980’den beri kurulan hükümetlerin programların da olduğu gibi, aileyi temel dayanışma birimi olarak ele almakta, sosyal politikanın ve siyasi örgütlenmenin temel aktörü olarak kabul etmektedir. Özellikle düşük gelir grubu olarak tanımlanan aileler ve çocuklarına yapılacak yardımlar önemi bir söylem alanı olarak gözükmektedir.

II. Erdoğan hükümetinin aile ile ilgili ortaya koyduğu dil, sadece yoksulluk kavramı odağında ele alınamaz. Aile hükümet programında yazdığı şekliyle, “ toplumun temel taşıdır ve bütün toplumsal değerler bu temelin sağlamlığı ölçüsünde yükselir” ifadesi önceki hükümetlerin programlarıyla aynı dili kullanmaktadır. Erdoğan hükümeti, “Toplumsal dokumuzun güçlenmesi ve gelecek nesillerimizin emniyeti için toplumsal sorumluluk taşıyan bütün kurumlarımızla beraber, birlikte, her zamankinden daha çok aile kurumuna ve aile değerlerinin korunmasına önem vermek zorundayız” ifadesi ile aile kurumuna ilişkin vurgusunu devam ettirmekte ve yoksullaşma ve risk grubu olasılığı taşıyan guruplara dikkat çekmektedir. Bu gurupları da, huzurevine ihtiyaç duyacak yaşlı kadınlar, çocuklar, gençler ve engelliler olarak tanımlamaktadır.

3. SONUÇ

Yeni iktisadi yapılanmanın yol haritasının nasıl bir yol izleyeceğini anlamak amacıyla belirli toplumsal sınıfların gelişim eğilimlerinin ve bunlara ilişkin söylem dilinin iyi tanımlanması gerekmektedir. Bu bağlamda yoksullar büyük bir kitledir ve toplumsal hayatın her döneminde üretilen değerlerin hem üretilmesinde hem de paylaşımında farklı rollerle hep var olmuştur. Yoksulluk söyleminin bugün tartışılan anlamda ortaya çıkması üretim ve paylaşım ilişkilerinde trajik farkların ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu farkların yorumu ve yeniden yapılandırılması

² Başbakan R.Tayyip Erdoğan 28.12.2010 tarihinde yaptığı konuşmada bu sayının 2 milyon 173 bin öğrenci ailesine ulaştığını belirtmiştir.

³ 2011 yılından itibaren İlköğretime devam eden erkek öğrenciye 30 lira, İlköğretime devam eden kız öğrenciye 35, Ortaöğretime devam eden erkek öğrenciye 45 lira, Kız öğrenciye de 55 lira ödenecektir.

konusunda sağlıklı ve işlevsel bir eğilim analizinin yapılmasına duyulan ihtiyaç bir tarafa, tek başına yoksulluk kavramının içeriğinin nasıl tanımlanacağı konusunda bile bir uzlaşıdan söz etme olanağımızın olmaması ilginçtir. Toplumsal değişimin farklı etkileyenleri, yoksulluk tanımlarının da hangi odaktan ele alınıp değerlendirilebileceği konusunda değişik içerikleri oluşturmaktadır.

1980 hükümet programlarının çoğu yoksulluğu kırsal ve bölgesel bir kalkınma sorunsalı olarak ele almaktadır. Önceleri genel bir tanımlama diliyle ele alınan yoksulluk ve yoksullar daha sonra detaylı toplumsal grupların isimleri üzerinden ele alınmaya başlamıştır. 1980 sonrası piyasanın liberalleşme eğilimi tüm kurumsal yapılarda olduğu gibi devletin de bilinen rollerinin dışında yeniden organize edilmesi gereğini bir zorunluluk olarak sunmaktadır. Özellikle esnek ve yükü hafifletilmiş bir devletin açtığı boşluklar, bu değişiminden hızla etkilenen yoksul kesimler tarafından doldurulmaktadır. Gelir ve tüketim kalıpları açısından geleneksel alışkanlıklar içerisinde büyük bir nüfusu barındıran kitle, potansiyel yeni yoksullar olma konusunda belirli bir risk algısını paylaşmaktadır. Paylaşılan değişim sancılarının kaçınılmaz sonucu olarak, gerek siyasi eğilimlerde gerekse de toplumsal hayatta açıklanması zor görünen kaymaları bu mantık çerçevesine açıklanabilir.

1980 sonrası hükümet programlarında yoksulluk söyleminin gittikçe artan bir şekilde ele alındığı söylenebilir. Yoksulluk söylemi, orta direk gibi genel bir söylemle başlamakta ve her türlü toplumsal aktör ve buna ilişkin tanımlamalarla detaylanmakta yaygınlık kazanmaktadır. 1980 sonrası hükümet programlarında yoksulluğun nedenleri yenedünya düzeni gibi küresel göndermelerle açıklanabildiği gibi, yanlış ekonomik politikalar ve tarımda çalışan nüfusun oranı, kamu yönetiminin niteliği, gelir dağılımının bozukluğu ve koalisyon hükümetlerine kadar genişletilebilmekte, yoksulluğun nedenine ilişkin yapısal açıklamalardan özellikle kaçınılmaktadır.

Yoksulluğun nedeni ve çözüm siyasalarına ilişkin dağınık bilinç düzeyi risk gurupları ve temel politik tercihlerin neler olabileceğinin farklı şekillerde ele alınmasını da sağlamıştır. Hükümet programlarında memurlar, işçiler, emekliler, tarım kesiminde çalışanlardan yalnız yaşayan yaşlı kadınlara kadar geniş risk gurupları tanımlanmaktadır. Risk guruplarının genişliği temel politik tercihlerin de farklılaşmasını sağlamaktadır. Ancak ele alınan hükümet programlarında ortak nokta dayanışmacı toplumsal yapının özellikle aile kurumu üzerinden güçlendirilmesine yönelik önerilerdir.

Dayanışmacı toplumsal ilişkilere yapılan vurgu, yoksulluğun toplumsal dayanışma ve enformel alanlarda mevcut durumunun korunmasına ilişkin algıyı ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle yoksulluk yoksul öznelerin çoğunlukla kendi kendilerine çözmeleri gereken bir sorundur. Son on yılda ise gönüllü dayanışma örgütlerine yönelik öneriler her zamankinden daha çok dile getirilmektedir. Sonuç olarak, günümüz dünyasında yaşanan değişimler birçok ülkenin yerleşik sosyal güvenlik uygulamalarını değiştirmektedir. Bu değişimler devletin rollerini de

değiştirmektedir. Ülkemiz, önümüzdeki on yıllar boyunca yoksulluğun tartışılacağı bir ülke olacaktır. Necmi Erdoğan'ın *Yoksulluk Halleri* (s.21) isimli kitabında dile getirdiği gibi, yoksullar, varoşlar, sokak çocukları, çöplük insanları vb. Türkiye'de kamusal tartışmalara zaman zaman da olsa musallat olan bir hayalet olmaya devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

1. BAUMAN, Zygmunt (1999), *Küreselleşme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
2. BAUMAN, Zygmunt (2000a), *Siyaset Arayışı*, Metis Yayınları, İstanbul.
3. BAUMAN, Zygmunt (2000b), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
4. BECK, Ulrich (2001), "Living your own life in a runaway world: Individulisation, Globalisation and Politics", *On the edge*, Vintage.
5. BECK, Ulrich ile söyleşi (2000), *Virgül*, Aylık Kitap ve Eleştiri Dergisi, Sayı:36, İstanbul.
6. BOROVALI, Murat (2002), "Adalet, eşitlik ve sorumluluk: Neyin eşitliği? Nereye kadar eşitlik?", *Toplum ve Bilim*, Sayı 92, İletişim Yayınları, İstanbul.
7. BUĞRA Ayşe ve KEYDER Çağlar (2008), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
8. CANGIZBAY, Kadir (1997), "Globalleşme ve Kamusal Alan", *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Derleyenler Fuat Keyman, A.Yaşar Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara.
9. ERDER, Sema (1998), "Kentlerdeki Enformal Örgütlenmeler, 'Yeni' Eğilimler ve Kent Yoksulları Ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar", *Bilanço '98, 75.Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
10. ERDOĞAN, Necmi (2002), "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", *Yoksulluk Halleri*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
11. GÜL, Hüseyin (2008), "Keynes'çi Refah Devletinin Temeli Olarak Sosyal Demokrasi ve Yeni Liberal Dönüşümün Yansımaları", *Toplum ve Demokrasi*, Yıl 2, Sayı 2.
12. GÜL Hüseyin ve SALLAN G. Songül (2007), "Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 40 sayı 3, Ankara.
13. *Hürriyet Gazetesi*, 10 Mart 2003.
14. KEYMAN, E.Fuat (1999), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

15. KORAY, Meryem (2000), *Sosyal Politika*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
16. ÖZDEK, Yasemin (2001), “Yoksulluk Ve Şiddet”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Konferansı*, TODAİE, Ankara.
17. SALLAN GÜL, Songül (2004), *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!*, Etik Yayınları, İstanbul.
18. SÖNMEZ, Mustafa. (2003), *İşte eseriniz!.. 100 Göstergede Kuruluştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
19. ŞAYLAN, Gencay (2003), *Değişim, Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.
20. ŞİMŞEK, Birgül (2003), “İşgücü Piyasalarının Küreselleşmesi ve Küresel İşgücü Piyasasında Ulusal İşgücü Piyasalarının Yeri”, *İş, Güç-Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, <<http://www.isguc.org/birgul1.htm>>, (05.01.2006).
21. TURNER, Brayn (2002), *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm*, Anka Yayınları, İstanbul.
22. Türkiye Büyük Millet Meclisi Web Sayfası: <http://www.tbmm.gov.tr>